

Српска археологија између теорије и чињеница VIII

Археологија и антропоцен

Филозофски факултет
Одељење за археологију
Центар за теоријску археологију

Београд
27—28. март 2021.

Српска археологија између теорије и чињеница VIII

Књига апстраката

Уредник

Теодора Радишић

Програмски одбор

др Игор Богдановић

др Вера Васиљевић

др Селена Витезовић

др Иван Вранић

др Јасна Вуковић

др Соња Вуковић

др Александар Палавестра

др Предраг Новаковић

Дизајн

Марко А. Јанковић

Штампа

Досије студио

Организација

Филозофски факултет Београд

Одељење за археологију

Центар за теоријску археологију

ISBN 978-86-6427-159-2

Насловна страна

Превоз брода парним локомотивама. Илустрација из немачког часописа *Vom Fels zum Meer*, 1883.

Садржај:

Увод	 3
Апстракти	 7
Учесници	 81

Археологија и антропоцен

Данашњи свет је незамислив без пластике, електронских уређаја, нафте и других енергената који чине да свет и економија функционишу. Они представљају само неке од највећих загађивача наше планете, а последице њихове неконтролисане употребе, иако већ сада видљиве, испољиће се тек у будућности. Убрзана експлоатација природних ресурса доводи до уништавања средине у којој живимо, због чега ће живот на Земљи ускоро бити немогућ. Масовном сечом шума широм планете и уништавањем водотокова угрожавају се основни услови за опстанак живих бића.

Људски утицај на трансформацију Земље, посведочен еколошким и климатским променама, толико је јак да научници тврде да смо ушли у нову геолошку епоху која се назива антропоцен. Нова епоха дефинисана је на основу људске доминације над екосистемима, али се поставља питање њеног почетка. Људи су током целе своје историје на различите начине и у различитој мери утицали на преобликовање природне средине у којој су живели па се људска доминација над планетом може сматрати резултатом дугих културних и еколошких промена које су се дешавале миленијумима. Ради бољег разумевања интеракције људи и природе, а с обзиром на комплексност чинилаца који су доводили до промена у екосистемима, потребан је интердисциплинаран приступ.

Археологија представља један од најзначајнијих извора сазнања о односу човека и природе у дугом временском периоду на локалном, регионалном и глобалном нивоу. С обзиром на то да су људи вековима намерним или ненамерним деловањем прилагођавали и мењали околину у којој су живели, створени су културни пејзажи у којима се манифестују физички докази прошлих радњи, одлука и идеја. Пејзажи се не посматрају више као позорница на којој човек делује и као простор из којег црпе ресурсе – они су део нас, као што смо ми део њих.

Проучавањем археолошких локалитета (с припадајућом материјалном културом и биоархеолошким остацима) и њихових околина може се боље разумети комплексност односа човека и природе, као и њихова међузависност. Осим тога што има капацитет да допринесе разумевању изгледа пејзажа у прошлости, да документује изборе и праксе коришћења пејзажа (нпр. обрасци насељавања, организација насеља, експлоатација ресурса), да забележи праксе које су доводиле до промена пејзажа (нпр. доместикација животиња и култивација биљака, интензивна пољопривреда, технолошке иновације, инфраструктурни радови, миграције људи), снага археологије лежи и у могућности да испита факторе који су на те изборе и праксе утицали. Различите културне, економске, социо-политичке и религијске праксе заједница у прошлости резултирале су другачијом перцепцијом и коришћењем пејзажа, што се одражавало и на начин и на интензитет промена пејзажа. Мењајући своју околину човек је стварао дисбаланс у екосистемима што је водило ка другим потешкоћама с којима је морао да се носи (нпр. глад, болести).

У модерно време, време отуђења човека од природе и околине у којој живи све више долази до деградације екосистема и пејзажа који су производ вековних људских пракси, због чега питање очувања природног и културног наслеђа треба посматрати интегрисано. Биолошка разноврсност, станишта и традиционални начин живота који доприносе одржању здравих екосистема, бивају угрожени развојем индустрије, а напори конзервационих биолога и рестаурационих еколога да опораве деградиране екосистеме захтевају помоћ археолога. Друштвена одговорност и планирање будућности један је од задатка садашњости.

Управо се за концепт антропоцена везује повећана свест о негативним последицама људске доминације над екосистемима, као и размишљање о стварању одрживе будућности. Тај нови оквир размишљања, према многим научницима, представља мост између природних, хуманистичких и друштвених наука и везу историје планете

и човечанства са садашњошћу и будућношћу. Питање односа археологије и антропоцена предмет је многих студија. Имајући у виду чињеницу да је издвајање антропоцена тек недавно предложено и да су његова дефиниција и време почетка и даље магловити, истичу се могућности археологије у разрађивању и критиковању идеје о антропоцену. Такође, концепти антропоцена су утицали на археологију, што се можда најбоље огледа у схватању везе људи са околином у којој живе, односно екологијом у ширем смислу. Нове тенденције у науци довеле су до различитих теоријских дебата које се тичу интегрисања природно-научних и друштвено-хуманистичких приступа у археологији, старих и нових парадигматских перспектива, предности и лимита интердисциплинарности, као и друштвене одговорности струке, те је врло важно посветити се овим питањима.

Теодора Радишић

Апстракти

Антропоцен: поставити границу

Весна Димитријевић

Одељење за археологију

Филозофски факултет, Београд

Актуелна карактеризација нове геолошке епохе, антропоцена, у великој мери почиње и заснива се на постављању границе, односно одређивању његовог почетка. Где постављамо границу зависи од научне оријентације, али и од степена негативне конотације коју приписујемо новом геолошком добу, и отклона који правимо у односу на антропоцентризам. За археолошко поимање антропоцена, ово исцртавање границе је нарочито важно, не само због тога што се, као историјска наука, археологија неизбежно бави питањима када нешто почиње, већ и због постављања истраживачких циљева који произилазе из признавања нове геолошке епохе. То не значи да ће археологија обавезно тежити преузимању исте границе у оквиру сопствене дисциплине. И поред многих спона између геологије и археологије, које произилазе из заједничког фокуса на истраживање прошлости, па самим тим и хронологију и хронолошке поделе, деоба времена у археологији и геологији заснива се не само на различитим чиниоцима, већ и на различитим принципима. Временске етапе у геолошкој хронологији почињу и трају истовремено на целој Земљи, уз регионалне разлике које произилазе из разноврсности рељефа и животне средине. Насупрот томе, одреднице у археолошкој подели карактеришу одређени параметри материјалне културе, који се јављају као последица развоја људског друштва, а који се, регионално, по правилу, не јављују

Белешке

[illegible]

истовремено. Из тога произилази да геолошке и археолошке јединице времена нису и не могу бити исте, мада, у последњој етапи геолошког времена, могу бити међусобно условљене. Али оно што интегрише геологију и археологију, односно шире, природне и хуманистичке науке, на питању карактеризације антропоцена, јесте то да је одлучујући фактор нове геолошке епохе човек.

Геолошки докази о почетку антропоцена, било да се ослањају на пораст угљеника, појаву пластике и другог технолошког отпада у стенама или драстично смањење биодиверзитета, докази су о нарушеној равнотежи између човека и природе. Колико год да то необично звучи, с обзиром на временски распон проучавања, у овом случају археологија има „дужу“ хронологију. Она пружа податке о ономе што претходи доказима о нарушеној равнотежи у стенама. Археологија реконструише безбројне примере деструктивних, али и хармоничних односа између човека, других живих бића и екосистема у целини, а самим тим пружа могућност суштинског разумевања њихове интеракције и тражења решења за одрживу будућност.

Одређујући почетак антропоцена идемо у правцу разумевања када и које су човекове активности довеле до нарушене равнотеже и одређивања границе до којих се може ићи у експлоатацији ресурса, да би преживели и природа и човек.

Кључне речи: антропоцен, хронолошка подела, археологија, геологија

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Почеци антропоцена: интензификација и прекомерно искоришћавање ресурса у касном горњем палеолиту и мезолиту

Душан Михаиловић
Одељење за археологију
Филозофски факултет, Београд

У расправама о почецима антропоцена помиње се између осталог и „Overkill” хипотеза о изумирању мегафауне крајем плеистоцена. Према тој хипотези прекомерно изловљавање појединих врста крупних сисара могло је да утиче на њихово изумирање. Намеће се питање колико је прекомерно изловљавање (уколико је до њега дошло) било под друштвеном контролом. Масован лов је могао да представља само последицу интензификације у снабдевању ресурсима која се у том и нешто каснијем периоду испојила и у другим видовима снабдевања храном (риболов, сакупљање дивљих цереалија, сточарство, земљорадња). Феномен интензификације, који подразумева гомилање и складиштење хране, седентаризацију и друштвену стратификацију, лежи у основи културних, друштвених и економских промена у касном плеистоцену и раном холоцену. У овом раду су размотрене најраније манифестације и могући узроци појаве тог феномена.

Кључне речи: антропоцен, *Overkill* хипотеза, интензификација, касни горњи палеолит, мезолит

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Археологија (у) садашњости

Сташа Бабић

Одељење за археологију
Филозофски факултет, Београд

Акумулација научних доказа о драстичном утицају антропогених фактора на промене у животном окружењу и о нужности фундаменталних промена у људском понашању које би успориле и ублажиле негативне проследице, довела је до формулације концепта *антропоцена* као посебне геолошке епохе пресудно одређене присуством и дељањем људи. Иако на први поглед може изгледати да је археолошко знање неизоставан елемент у интердисциплинарном дијалогу који је уследио, археолози су се у ову расправу укључили релативно касно и са ограниченим задацима, пре свега с намером да се успостави консензус око питања тренутка када је утицај антропогених фактора на живот планете постао толико снажан да је потребно формулисати нови сегмент њене историје. Међутим, овај концептуални пробој актуелизује још читав низ питања унутар дисциплине, њених епистемичких норми, посебности и ограничења, као и односа археологије према другим пољима истраживања и, најзад, према широј друштвеној заједници у оквиру које дељамо.

Једно од поља истраживања које на речит начин илуструје читав спектар тема од пресудног значаја за даљи развој дисциплине које су отворене увођењем концепта *антропоцена* у научно и јавно поље јесте *археологија садашњости* – стратегија посматрања непосредног савременог окружења археолошким средствима. Пробијајући хронолошку баријеру, која је

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

постављена у самом почетку историје дисциплине и која одређује археологију као истраживање прошлости, ова нова грана акценат ставља на материјалност људског постојања у садашњости. Предлаже се да се *онеобичавањем свакодневице* отвара могућност да се приступи оним аспектима културе који остају скривени и/или занемарени јер се не претачу у језиком посредована запажања. Из тог угла омогућава се проблематизовање пракси које су довеле до промена обухваћених концептом антропоцена, ситуираних у свакодневним рутинама садашњости и отуд мање подложних критичком промишљању.

Кључне речи: антропоцен, археологија садашњости, свакодневне праксе, материјалност, животно окружење

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Социокултурна антропологија у Србији и антропоцен: бекство из епистемолошке сарлачке јаме?

Соња Жакула

Етнографски институт САНУ
Београд

Сарлак (енг. sarlacc) је биће које се појављује у митосу *Ратова Звезда*. У питању је огромно створење које настањује пустињске светове, а свој плен лови тако што се укопа дубоко у песак, и разјапљене чељусти, вреба. Сарлакова уста испуњена су хиљадама оштрих зуба, садрже пипке којима хвата плен, а његов језик има снажан кљун којим улов увлачи у ждрело. Када плен прогута, како ЦЗПО саопштава у једној сцени у *Повратку џедаја* (1983), његови многи желуци луче неуротоксине који проузрокују константан бол, али одржавају плен у животу, а услед слабости сарлакове желудачне киселине процес варења траје *миленијумима*. Бекство из сарлачке јаме је готово немогуће: поред препрека које чини његова анатомија, песак у који је укопан ради у његову корист, чинећи да плен клиза назад у пропаст.

У овом излагању ћу употребити метафору сарлачке јаме како бих илустровала утицај који је – што имплицитно, што експлицитно – прихватање дихотомије природа: култура у дисциплинарној прошлости имало на домаћу етнологију и антропологију. Такође, указаћу на могуће разлоге оптрајавања потпуног недостатка научне радозналости гледе еколошких питања (с ретким изузецима) која у последњих неколико деценија све више заокупљају пажњу истраживача у широком спектру природних, техничко-технолошких и друштвених наука и хуманистичких дисциплина али и антрополошких

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

традиција широм света. Поред тога, покушаћу да мапирам ослобађајући епистемолошки потенцијал концепта какав је антропоцен (али и капиталоцен и ктулуцен, *sensu* Харавеј) у његовим различитим значењима и тумачењима (нпр. онима које дају Ана Синг и Бруно Латур) за дисциплинарну традицију толико дубоко заглављену у сопственом антропоцентризму и „нормалној науци” (*sensu* Кун) двадесетовековних идеја на ивици употребљивости, да њени практичари делују као да живе на посве другој планети – некој којој евидентно не прети потпуни еколошки колапс и настањена је само људима. Оваква ситуација је последица низа различитих фактора који ће бити размотрени у излагању, а који нису нужно специфични само за (домаћу) социокултурну антропологију. Сазнајни и теоријско-методолошки потенцијал који доносе релационе епистемологије – а зашто не, и онтологије – импликоване промишљањем антропоцена као природакултурног феномена – оно што Дона Харавеј назива „тентакуларно размишљање” – отвара нове теме и могућности за истраживања у друштвеним наукама и хуманистичким дисциплинама, и чини се да је од пресудне важности за хватање укоштац са девастирајућим последицама људског утицаја на природну средину и претњама које оне представљају. Укратко дакле, ово излагање ће мапирати узроке недостатка интересовања за антропоцен (у свој његовој комплексности) у домаћој социокултурној антропологији, али и указати на епистемолошке предности и плодно истраживачко тле које овај концепт отвара и, нарочито, могућност бекства из сарлачке јаме модернистичких дистинкција које губе како значење тако и експланаторну моћ у глобалној стварности коју настањујемо.

Кључне речи: антропоцен, тентакуларно размишљање, социокултурна антропологија у Србији, сарлак

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Можемо ли антропоцен заменити симбиоценом? Искуства и перспективе археологије

Ивана Живаљевић
Институт Биосенс
Универзитет у Новом Саду

С драматичним отиском човечанства на целокупном екосистему Земље (глобално загревање, повећана концентрација гасова зелене баште, вртоглави раст људске популације, девастација хабитата бројних животињских и биљних врста и њихово изумирање), концепт *антропоцена* (као нове геолошке епохе, али и социо-културног феномена) све је више у жижи. Будући да су управо људи виновници антропоцена и (заједно са осталим живим светом) његове жртве, постаје јасно да се ово питање не може разматрати само из перспективе геонаука и климатологије. Археологија је у јединственој позицији да се у ову расправу укључи, имајући у виду њену усмереност на процесе дугог трајања и повратне односе између људи и њиховог окружења у дијахронијској перспективи. Насупрот иницијалном мишљењу да антропоцен почиње с индустријском револуцијом крајем 18. века или с нуклеарном ером након Другог светског рата, многи археолози указали су на дуготрајне антропогене процесе који су претходили (интензивнија експлоатација одређених еколошких ниша, промене пејзажа и дефорестација, истребљење многих врста, доместикација других и њихово преношење изван оригиналних хабитата, урбанизација), чиме су антропоцен ефективно изједначили с холоценом. Други аутори се нису толико фокусирали на дебату о почецима антропоцена већ на његове ефекте и археолошку праксу, упозоравајући на стратиграфске секвенце, формиране у само

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

неколико деценија, састављене од пластичног отпада. Тиме се, међутим, допринос археологије дискусији не завршава; посебно када се узме у обзир веза између антропоцена, колонијализма, капитализма и нарочито антропоцентризма, тј. дихотомије природа: култура чија проблематизација управо спада у домен археологије и других друштвено-хуманистичких дисциплина. У овако схваћеној дихотомији, људи имају посебан онтолошки статус у односу на остали живи свет; њихова посебност и супериорност представља један од најтрајнијих и најукорењенијих наратива у европској мисли – религијској, филозофској и научној. Тако је нпр. дарвинистичка синтагма о *опстанку најприлагођенијих*, као начин да се објасни природна селекција међу организмима, наишла на плодно тло у глобалном капиталистичком поретку, главном виновнику еколошке девастације планете. Но уколико се већ „природни“ процеси користе као метафоре, „преводе“ у контекст људских друштава, тј. разумеју из људске перспективе (по речима Доне Харавеј, и биолошке науке су инхерентно историјске, а њихов дискурс наративан), природно окружење представља позорницу где се одвијају процеси који су управо *симбиотски*. Тако се упоредо са антропоценом последњих година помаља и алтернативни концепт *симбиоцена* (*sensu* Албрехт, који не негира постојање конфликта између врста, већ указује на њихову међузависност и тенденцију ка балансирању интереса у екосистему. При томе, још је пионир биосемиотике Јакоб фон Уккул изнео виђење да еколошки односи не представљају механичке процесе између организама као објеката, већ интеракције између феноменолошких светова. Иако симбиоцен представља реакцију на конкретне изазове са којима се носи човечанство на почетку 21. века, идеја о људима као бићима која нису аутономна и самодовољна, већ испреплетана са другим бићима као *субјектима-у-интеракцији*, присутна је у многим („не-западњачким“) културним контекстима, у садашњости и прошлости. Идеја овог предавања није поновно увођење „племенитих дивљака“ који „живе у складу са природом“ у дискурс археологије, већ

Белешке

[illegible]

размишљање о могућим начинима на који нам алтернативне онтологије, децентрирање људског и неговање симбиозе могу помоћи у опстанку целокупног живота на Земљи.

Кључне речи: антропоцен, климатске промене, процеси дугог трајања, антропоцентризам, дихотомија природа/култура, еколошки асемблажи, алтернативне онтологије, симбиоцен

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Узајамна еволуција човека и микроорганизама – савремене методе у археологији

Марија Кречковић Гавриловић и Александра Жегарац

Лабораторија за биоархеологију

Одељење за археологију

Филозофски факултет, Београд

Утицај човека на околину, посебно у 20. веку, постао је толико свеобухватан да истраживачи сматрају да је Земља, заједно са човечанством, ушла у ново геолошко доба – антропоцен. Међутим, поставља се питање колико дуго наше понашање, поготово оно која не подразумева директан утицај на природу, обликује свет око нас? Археологија је препозната као наука која користи изузетно важан извор информација за разумевање утицаја човека на наше окружење, као и његову интеракцију са другим организмима. Једна од дисциплина у повоју, а чије су микроскопске промене имале понекад и глобалне одјеке, јесте истраживање древног људског микробиома. Људски микробиом представља комплексне заједнице симбиотских и патогених микроорганизама које настањују спољашњост и унутрашњост нашег организма, а формира се одмах након рођења и одржава у организму домаћина током целог живота. Истраживање древног микробиома нам омогућава не само прецизнију дијагнозу неке болести на основу пронађених патогена, већ и прилику да разматрамо обрасце промена људског здравља, болести, начина исхране и коеволуције људи и патогена. Методе које се примењују у студијама древне ДНК (посебно палео-микробиологије) и древних протеина веома брзо напредују и отварају нам нове могућности за истраживања. Будући да се

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

иновативни приступи истраживању древних патогена најчешће објављују у часописима намењеним стручњацима из области генетике и биологије, циљ овог рада је представљање могућности, предности и ограничења ове линије истраживања. На која питања можемо очекивати одговоре, које методе су најподесније за одређене контексте и типове материјала, као и које мере предострожности можемо предузети приликом ископавања, чишћења, паковања и чувања материјала за најбоље резултате?

Кључне речи: здравље у прошлости, древна ДНК, палеомикробиологија, палеопротеомика, палеопатологија

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

„Зелено, волим те, зелено”

Радмила Балабан

Одељење за археологију

Филозофски факултет, Београд

Експлоатација различитих врста сировина за производњу материјалне културе коју као археолози проналазимо приликом ископавања је велика. Понекад нисмо у прилици да пронађемо физичке доказе о постојању одређене сировине за производњу. Ипак, оно што најдуже опстаје и сведочи о целом низу радњи – од експлоатације до производње – јесу предмети (оруђа, оружја, украсни предмети, итд.) израђени од различитих врста камена. Одабир сировине за израду камених предмета свакако је диктирала његова намена, али и близина или удаљеност лежишта. Још један од критеријума који се може придодати наведенима јесте боја и/или естетска вредност камена.

Приликом ископавања, током израде теренске документације, као и при публиковању резултата ископавања „боја” је један од присутних критеријума. Ипак, у интерпретацијама он често нестаје, пошто се предност даје облику предмета, димензијама, сировини. Сматра се важним и наглашава у „посебним” случајевима, тј. онда кад неком својом карактеристиком (најчешће малим димензијама) предмет одудара од остатка пронађених или се налази у специфичном археолошком контексту.

У овом раду фокусираћу се на начин интерпретације предмета малих димензија (величине 3–10 cm) који су израђени од јадеита и/или нефрита, а који су пронађени на неолитским локалитетима у Србији. Укупно је пронађено око 100 предмета (секире, чекићи, длета, украсни предмети)

Белешке

[illegible]

израђених од ове врсте камена. Осим малих димензија, зелена боја ових предмета нешто је по чему су издвојени од осталог каменог материјала пронађеног на неолитским локалитетима.

Инсистирање на боји, као једном од важних критеријума приликом интерпретација о начинима живота у прошлости, важно је, будући да пружа могућност за покретање питања шта је људима у прошлости било допадљиво и колико је боја сировине била пресудна при изради предмета.

Кључне речи: нефрит, јадеит, камен, неолит, Србија, зелена боја

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

„Ко се ватром игра, тај се и опече”

Милена Гошић и Зорица Кузмановић

Одељење за археологију

Филозофски факултет, Београд

Антропоцен је, као савремена геолошка епоха, установљен и дефинисан на основу изразитог повећања угљеника у геолошким седиментима. Хемичар Пол Круцен и еколог Еуген Стурмер били су међу првима који су узорак ове појаве, скопчане с другим еколошким променама, видели у развоју модерне индустријске технологије у 18. веку. Дефинисање антропоцена на овај начин побудило је бројне научне, друштвене и политичке дилеме, укључујући и питање његовог почетка. Наиме, када кажемо да је концентрација угљеника у седиментима последица технолошког развоја, заправо мислимо на технологије које укључују процес сагоревања те се поставља питање да ли би онда почетак антропоцена требало тражити знатно дубље у прошлости. Посматрано из археолошке перспективе, могло би се тврдити да су почетак употребе ватре и развој пиротехнологија имали далеко драстичнији ефекат у погледу човековог дугорочног утицаја на природно окружење, него што је то био случај са индустријском револуцијом, која би се у овом случају могла окарактерисати као тек једна, каснија манифестација процеса који је започео хиљадама година раније.

У покушају да допринесемо дискусији о евентуалним почецима антропоцена, намера нам је да се осврнемо на археолошка знања о људској употреби ватре и развоју пиротехнологија те да преиспитамо изнесене тврдње о почецима антропоцена који сежу у време када су рани

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

хоминини овладали употребом ватре. Без намере да умањимо значај који је употреба ватре имала по еволуцију човека од палеолита па надаље, чини нам се да померање почетка антропоцена овако дубоко у прошлост води ка умањивању значаја одређених друштвених и културних процеса који су имали пресудну и одлучујућу улогу у развоју еколошких последица званих антропоцен. Намера нам је да покажемо да је употреба ватре – и технологија које се на њеној употреби заснивају, попут производње кречног малтера и топљење метала – постала важан фактор људског утицаја на животну средину тек када су те технологије постале инструмент стварања и одржавања различитих позиција контроле и моћи у људским друштвима.

Кључне речи: антропоцен, ватра, пиротехнологија, друштвена комплексност, ритуал, стратегије друштвене моћи и контроле

Белешке

This image shows a full page of blank white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page, providing a template for writing or drawing. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Римски допринос антропоцену – да ли је глобални људски утицај на природу почео у антици?

Владимир Д. Михајловић
Одсек за историју
Филозофски факултет, Нови Сад

Последњих двадесетак година на пољу римских студија све учесталије се користи теорија глобализације како би се објаснило успостављање и функционисање римског империјалног система. Осим што овај тумачењски оквир указује на стварање и ширење различитих врста и нивоа повезаности диљем Римског царства, али и околних подручја (укључујући нпр. Индију, па чак и Индокину и Кину), он подвлачи значај процеса унификације, бар када су у питању империјалне и локалне елите. Успостављање јединственог социо-политичког и војног, и мање-више уједначеног монетарног система, допринели су интензификацији производње, трговине, мобилности људи и профилисању слојева са политичком и економском моћи који су били без преседана у историји. Римски империјализам је стога допринео не само стварању релативно стабилног и интегрисаног општег поретка, већ и експлоатацији ресурса и обиму потрошње какви раније никада нису постојали.

Једна од потешкоћа овог интерпретативног правца је његова очита инспирисаност процесима глобализације у модерном периоду, а нарочито у последња два века. Иако је без икакве сумње нужно указати на недостатке анахронистичког поистовећивања античког с модерним добом, поставља се питање да ли су, у којој мери и на које тачно начине они међусобно слични, или се пак непомирљиво разликују? То је посебно релевантно у светлу дебате о *антропоцену* која је последњих година актуелна

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

у научним истраживањима и дискусијама, а која указује да развој економије и потрошачки начин живота погубно делују на планету и њен целокупни екосистем. Стога излагање има за циљ проблематизацију питања о почетку антропоцена, односно да ли се антички римски период може сагледати као фаза отпочињања процеса који су данас достигли свој врхунац, шта су одлике које „антички глобализам” дели са савременим, а који су све аспекти потпуно неупоредиви? Посебан осврт биће посвећен могућностима које пружа археологија при изучавању ефеката римског „глобалног” поретка.

Кључне речи: Римско царство, глобализација, антропоцен, идеологија конзумеризма, пракса конзумеризма, археологија

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Дефорестација и маларија у римским провинцијама на тлу Србије

Мирослав Б. Вујовић

Одељење за археологију

Филозофски факултет, Београд

Интензивна сеча шума је процес који је заједно са изградњом путева, оснивањем насеља и повећањем популације неминовно пратио ширење римске цивилизације и развој економије. Као и у другим областима под римском влашћу, она је у римском периоду на тлу Србије спровођена из различитих разлога. Дрво је најпре било неопходно као основни материјал коришћен у грађевини, бродоградњи и појединим занатима. Осим тога оно је у великој мери коришћено као гориво при свакодневном припремању хране, за загревање приватних, војних и јавних грађевина, а посебно термалних купатила. Дрво је такође сагоревано и у пећима за печење грнчарских и опекарских производа те у процесу производње креча, ћумура и катрана. Нагли развој привреде, а посебно рударства и земљорадње имао је за последицу крчење шума на великим површинама. Све ове активности, временом интензивирание доласком неколико десетина хиљада војника, развојем градова као и укупним порастом броја становника, условљавале су дефорестацију великих размера која је нарочито морала бити изражена у рудничким областима (Космај, Рудник, Копаоник) као и у близини великих градова и војних логора. Последице дефорестације су вишеструке и пропраћене драстичном изменом пејзажа и климе, променама екосистема, локалне или регионалне хидрологије и ерозије земљишта. Крчење шума, међутим, условљавало је и друге негативне последице

Белешке

[illegible]

по здравље човека и његову околину. Једна од њих било је и ширење маларије које је као антропогени процес забележен у античкој прошлости па и знатно касније, како у Европи тако и на неким другим просторима (северна Африка, Амазонија). Он проистиче из постепених, али коренитих промена природне средине насталих животом и делатношћу људи. Шумом покривено земљиште најчешће није одговарајући хабитат за развој маларичних комараца (*Anopheles gambiae*) јер лако апсорбује воду и онемогућава продор сунчеве светлости, а тиме и топлоте. Уништавање шума, међутим, омогућава основне предуслове за сезонски развој ларви маларичног комарца: стајаћу воду, односно, плитке водене површине (баре, мочваре) с температуром изнад 15°C. Ширењу маларије свакако су доприносила и у римском периоду изражена демографска кретања условљена укупним развојем саобраћајне инфраструктуре као и тренутним војно-стратешким, политичким или економским потребама. Уз наведене измене природне средине на постепено ширење маларије утицало је интензивније досељавање и мешање цивилног становништва, а посебно привремен или дужи боравак војника као потенцијалних преносилаца ове тешке болести из удаљених области царства у којима је она раније била одомаћена. Становништво које је живело у насељима дуж речних долина Саве, Дунава, Мораве и Тимока, у којима су поменути антропогени утицаји током антике били посебно изражени, било је и до недавно (средина XX века) остало најизложеније последицама ширења најсмртоноснијих облика маларије. Због свог карактеристичног природног положаја, динамичног развоја и густине насељености, поједини већи римски градови (Сирмијум, Виминацијум) могу се издвојити као потенцијална жаришта маларије на шта указује и наглашена смртност деце као најрањивијег дела популације. Ово је посебно изражено у касноантичком периоду који се поклапа с временом како највећег степена дефорстације тако и највећег ширења маларије у Римском царству.

Кључне речи: дефорестација, маларија, шуме, археологија пејзажа, Римско царство, Србија, комарци, *Anopheles gambiae*, ерозија земљишта

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Римски спектакли и изловљавање дивљих животиња

Марко А. Јанковић
Археолошка збирка
Одељење за археологију
Филозофски факултет, Београд

Римски спектакли у којима је организован лов на животиње врло рано су се показали занимљивим у амфитеатрима читавог царства. Ефекат тако организованих ловова (*venationes*) био је многострук и гледаоци су, осим што су могли да се диве вештини и сналажљивости ловаца, могли истовремено и да уживају у призорима егзотичних животиња које су из удаљених делова царства допремане у амфитеатре. Истовремено, приказ животиња посматрачима је говорио о моћи царства које покорава, допрема и излаже животиње у борбама у градовима, али и о супериорности (римске) цивилизације над дивљом природом. У оквиру спектакуларних ловова, посебно су биле на цени животиње из рода *Pantera* те су широм провинција организоване специјалне ловачке војне јединице чији је задатак био хватање ових животиња и њихово допремање у Рим. Сачувани текстови из 2. и 3. века говоре нам о караванима у којима велики број исцрпљених животиња гине, о војним јединицама које лове различите животиње, али и о ситуацији у којој се гувернери жале како тих животиња више нема у њиховим провинцијама. Константно изловљавање великих мачака довело је до тога да се нађу у далеко мањем броју него што је то случај био свега неколико деценија раније. У том тренутку, половином 3. века, на репертоар спектакла стижу животиње из Европе – дивља свиња, медвед, па чак и

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

јелен. Претпоставља се да је разлог оваквој промени вишеструк – пре свега, набавка животиња у шумама Европе јефтинија је и једноставнија, него у далеким провинцијама. Друга занимљива претпоставка је да су организатори игара схватили да су егзотичне животиње скоро изловљене и да се морају окренути другим „изворима“. Ово је један од најранијих документованих примера у којима човек директно утиче на промене у животној средини. Овај текст бавиће се испитивањем обима угрожености животиња на основу археолошких података и података сачуваних у римским писаним изворима.

Кључне речи: Рим, спектакли, лов, егзотичне животиње, угроженост врста

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Рударство као узрочник промена животне средине у средњовековној Србији

Мирко Вранић

Лабораторија за биоархеологију

Одељење за археологију

Филозофски факултет, Београд

С развојем рударства од половине 13. века долази до целокупног привредног и друштвеног успона средњовековне Србије. Богата рудишта племенитих метала дала су повод за формирање насеља и тргова који временом постају главна одредишта и раскрснице важних путева. Положај тих центара, условљен близином рудних лежишта и места прераде руде, обухватао је погодне платое на пошумљеним планинским косама, које се спуштају према рекама и потоцима. Интензитет производње, који се временом повећавао, могао је да утиче на промену ових пејзажа. Подаци из историјских извора указују нам на проблеме загађења животне средине, с којима су се људи у рударским регионима суочавали. Тако знамо да је квалитет живота у великој мери зависио од близине топионица које су утицале на контаминацију ваздуха, воде и земљишта. Свест о важности ове врсте проблема у средњем веку може се наслутити кроз доношење различитих закона услед прекомерног искоришћавања дрвних ресурса, проузрокованог повећаном потражњом за горивом и грађевинским материјалом.

Тема односа човека и околине у рударским областима средњовековне Србије није била предмет свеобухватне анализе. Досадашња археолошка истраживања пружају нам скромне податке о хронолошком оквиру експлоатације

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

и просторној организацији насеља. Како се не би потценио утицај савремених загађења и како бисмо боље управљали својим данашњим окружењем, проучавање рударског наслеђа требало би да постане свеprisутније у домаћој археологији.

Кључне речи: рударство, средњи век, Србија, загађење, животна средина

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Quo vadis? Будућност управљања археолошким локалитетима

Наталија Ћосић
Одељење за археологију
Филозофски факултет, Београд

Једна од теорија о квалитету и изузетности звука који производе Страдиваријусове виолине заснива се на претпоставци да је дрво од кога су тадашњи примерци израђени било под утицајем такозваног Малог леденог доба. Претпоставка је да је дрво равномерније расло током целе године те је створило већу густину, што га је учинило непоновљивим материјалом за стварање гудачких кутија. Једна климатска епизода, посматрано из угла геолошких временских скала, потенцијално је изградила особеност ове врсте музичких инструмената и исписала стандард звучне историје. У не тако оптимистичном и мелодичном стилу, човек од индустријске револуције својим делањем посвећено исписује нову геолошку историју, знатно мењајући целокупну животну средину широм планете. Интензитет и последице антропогених активности навели су академску заједницу на издвајање новог геолошког доба које је дефинисано као антропоцен.

У својој манифестацији, упркос антропоцентричном означавању, нова епоха заправо сведочи о променљивој природи предмета, о несталности, али и отпорности материјалних трагова (*sensu* Петурсдотир). Полазећи од перспективе Торе Петурсдотир, да је археологија наука о стварима које опстају, поставља се питање која је судбина археолошких артефаката у тренутним и будућим условима

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

непосредног окружења. Променама и ризицима најдиректније су изложени археолошки локалитети, као сложене материјалне поставке прошлости, а које се најчешће налазе и остају у непосредном оригиналном окружењу. Под утицајем све чешћих и екстремних климатских догађаја, али и употребних трендова, ова врста наслеђа изложена је далеко драстичнијим факторима пропадања. Додатно, управљање археолошким локалитетима сусреће се са изазовима регулисања и хармонизације различитих захтева који се налазе на пресеку или судару дисциплина попут археологије, музеологије, конзервације, екологије, антропологије, економије, историје, итд., те се поставља питање да ли је постојећи корпус знања спреман за сусрет с новонасталим изазовима.

Могућу промену перспективе и другачије увиде доносе погледи са маргине. Превентивна конзервација, у најширем смислу, може се дефинисати као филозофски однос према трајности материјалне културе различитих епоха, који тежи да обезбеди најоптималније окружење и сведе на минимум потенцијалне ризике по културна добра. У сржи овог дискурса налази се претпоставка да су сви материјални изрази културног наслеђа одређени значајем и концептом вредности, али су по својој природи променљива категорија. Имајући у виду сложеност задатка, ова област конзервације окупља и примењује знања и алате различитих дисциплина, природних и друштвено-хуманистичких наука, с циљем сагледавања потреба и обезбеђивања дугорочности културног наслеђа. Посматрано из угла материјалности, а у светлу проблема који су дефинисани антропоценом, у раду ће бити преиспитивани основни концепти у области очувања културног наслеђа као што су одрживост, концепт вредности, појам губитка и промене.

Кључне речи: археолошко наслеђе, превентивна конзервација, антропоцен, материјалност, будућност наслеђа

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Вода — ресурс и наслеђе

Марија Алексић Чеврљаковић
Завод за заштиту споменика културе
Краљево

Дана 18. фебруара 2021. Насин ровер „*Perseverance*” слетео је на површину Марса. Један од циљева мисије је прикупљање података о постојању воде испод површине планете. Постојање воде на планетама сматра се једним од услова за настанак живота. О значају воде за живи свет на Земљи сведочи и улога коју су јој људи давали у прошлости. Током развоја људских заједница вода није била само предуслов за живот, водени токови коришћени су за успостављање комуникације, али и раздвајање људских заједница. Вода је доносила живот, али је имала могућност и да га уништава (митови о великим потопима које деле различите културе – Нојева барка из Старог завета). Воде су сматране посредницима и граничним просторима између света живих и света мртвих. Реке су дариване како би се умилостивили богови и осигурало благостање и напредак заједница. На њиховим обалама комуницирало се с прецима. Свој значај вода задржава и у хришћанству, у ритуалу крштења као најсветијем обреду за припаднике заједнице. У српској народној традицији вода такође заузима значајну улогу. Традиционално пливање за богојављенски крст или ђурђевдански обичаји само су део приче о води које су пренете из старе религије.

Причајући причу о води човек је воду уводио у свакодневни живот заједнице. Вода је нераскидиви део културног пејзажа. Она је саставни део митова, често у антропогеном облику, она је место ритуала, а као ресурс и место сукоба. Вода, дакле није део неизмењене физичке реалности простора. Током

Белешке

This image shows a full page of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page, typical of notebook paper. There are no margins, text, or other markings on the page.

прошлости мењала је своје улоге и значења, али је увек била део живућег простора заједнице. Тако се и њено приписивање природном наслеђу може схватити само као условно, јер повезана са различитим облицима простора она постаје део живљеног места.

Србија туристима нуди доживљај неизмењеног и узбудљивог природног окружења. Па ипак, пролазећи том нетакнутом природом посматрач наилази просторе нарушене отпадом. У неолибералном капитализму вода је, пре свега, ресурс који треба флаширати или сатерати у цеви како би се остварио профит. А за обичног човека? Последица чијег деловања су депоније на обалама река? Ко мирно посматра острва пластике која плове Дрином или Јошаницом у Новом Пазару? Ко не смета обала Моравице, празнично окићена пластичним кесама? Ко не смета што реком Пек више ништа не плива? И то да су неки пејзажи постали само живописне канализације? Иако су студије показале везаност грађана за простор у којем живе, из те везаности не проистиче осећај одговорности. Одговорност је увек на некоме другом, имагинарном или стварном, ко треба да реши и уреди. Незаинтересованост грађана на животну околину и простор у коме живе изузетно је забрињавајућа и не може бити само последица лоше економске ситуације у земљи. Исказана везаност се чини прагматичном, простор који нас окружује доживљавамо успут, као пуку сценографију за активности које обављамо. Елементи простора више се не доживљавају лично, као интимни део идентитета, већ се опажају као ствари и појаве које су неопходне за остваривање сопствене добробити. Грађани у Србији као да живе крилатицу Луја XV: „*после мене потоп*” или очекују да ће открића на Марсу учинити неважним њихово понашање према сопственој планети.

Кључне речи: вода, наслеђе, идентитет, симболизам, небрига, одговорност, цивилно друштво

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Утицај стручњака на наслеђе: Београдска тврђава и археолошко налазиште у Винчи

Маја Ђорђевић

Републички завод за заштиту споменика културе
Београд

Београдска тврђава, културно добро од изузетног значаја за Републику Србију, најважније културно наслеђе Београда које садржи и остатке античког Сингидунума, утврђеног археолошког налазишта, у 2019. била је угрожена почетком изградње кабинске жичаре Калемегдан–Ушће. Овај пројекат није добио коначно разрешење, а оно се очекује управо у првом тромесечју 2021. године. Оваква ситуација не би се никада десила да је одлука стручњака била одговорна и без задршке у спречавању било какве изградње на овом културном добру.

У току су припремни поступци за спровођење пројекта санације клизишта на археолошком налазишту Бело брдо у Винчи, епонимном локалитету неолитске културе, такође културног добра од изузетног значаја за Републику Србију. Окосница овог пројекта је заштита од климатских и геолошких промена као што су висок водостај и ерозија. Од 2021. у наредне три године планирано је да се пројекат у потпуности реализује. Овим пројектом планирана је значајна грађевинска интервенција у структуру праисторијског налазишта.

За ова два културна добра постоји намера да једног дана буду уписани на Унескову Листу светског културног и природног наслеђа, али још увек није много учињено у том правцу.

У излагању желим да покажем на који начин на културно наслеђе могу да утичу одлуке које доносе стручњаци и научници, надлежни за заштиту, истраживање и презентовање археолошког и културног наслеђа. Савременици значајно

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

креирају нову стварност и мењају структуру наслеђа, а све у убеђењу да се тако спроводи боља заштита, видљивост, остварују економски интереси. И актуелна политичка власт врши видљив или невидљив притисак на одлуке стручњака својим захтевима и интересима.

Отворено је питање да ли савременици имају право да упркос добрим намерама агресивно утичу на интегритет и мењају аутентичност наслеђа. Иако је последњих седам деценија доба интензивне и дефинисане правне и конзерваторске заштите, иако је Република Србија ратификовала/усвојила бројне европске и светске конвенције о чувању наслеђа, све се више чини да је снага искреног промишљања о заштити стеченог наслеђа ограничена и недовољна. Савремено доба, антропоцен, у којем живимо и креирамо нове вредности у појединачним случајевима негативно утиче на оно што смо стекли и за шта нам је обавеза да са најмање могућих интервенција оставимо будућним генерацијама.

Кључне речи: заштита културног наслеђа, Београдска тврђава, Бело брдо у Винчи, изградња кабинске жичаре, санација, клизиште

Белешке

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Активизам, оптимизам и природа археолошке евиденције

Моника Милосављевић

Одељење за археологију
Филозофски факултет, Београд

Тема овог излагања је сагледавање природе археолошке евиденције кроз два наизглед неспојива домена. Први је активистичка и сасвим конкретна борба за очување наслеђа, а други домен је филозофија археологије и филозофија наука које се баве дубоком прошлошћу. Управо је занимљиво што тако различита поља доводе до сличних увида о природи археолошког резоновања. Будући да је реч о показатељима који нису широко заступљени у теоријској археологији, чини се да су вредни промишљања.

Готово свим археолозима из Србије добро је познато да је *Петиција против изградње гондоле на Београдској тврђави* из 2019. године, коју је потписало више од 16 000 грађана, била почетак (засад) успешне активистичке акције коју и даље води организација *Еуропа Ностра Србија*.

Ту иницијативу подржале су кључне стручне институције као и појединци који се баве наслеђем, архитектуром, археологијом и екологијом. Циљ низа активистичких догађаја била је заштита културног, као и природног наслеђа који би били угрожени изградњом гондоле на Калемегдану. Археолози су оправдано тврдили да би се археолошки слојеви ненадокнадиво нарушили, а аргументацију о важности чувања постојећег стања поткрепљивали су аргументима из разнородних области: од архитектуре до екологије. Показује се да су археолози постали одлучни у својим тврдњама пред опасношћу уништења археолошког записа, слојева и

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

евиденције, за шта је ово тек један од илустративних примера.

Супротно агилности која је овом приликом показана, теоријски оријентисани археолози у Србији делују запретени у интерпретативне несигурности пред сензационалистичким жудњама јавности. То није без разлога, осмислити добру археолошку интерпретацију је ђаволски тешко. Због тога су огорађивање, интерпретативна несигурност и песимизам готово подразумевиви клишеи за оне археологе у Србији чије је светоназоре обликовао постпроцесни/постмодерни поглед на свет. Такав поглед је заснован на одбијању генерализација, проблематизовању улоге етнографских аналогја као адекватног референтног оквира за археолошку реконструкцију, деконструкцији те критичком преиспитивању предсудова и предрасуда заснованих на идејама које претходе истраживању. Овом ставу иде у прилог то што археолошки подаци нису дати, односно што се њихова природа може окарактерисати као амбивалентна и парадоксална. Па ипак, пред опасношћу заривања гондоле у слојеве Београдске тврђаве у питање није довођено постојеће сазнање и вредност евиденције. Епистемолошки оптимизам се чинио као нужан.

Стога је циљ излагања да упореди искуство из активистичке праксе са епистемолошким начелима струке, односно да изложи идеје о природи археолошке евиденције из перспективе епистемолошког оптимизма/реализма. Представници овог приступа при проучавању наука које се баве прошлошћу раскидају с Куновом перспективом и појмом парадигме, а разговарају о новим питањима: пододређености, фрагментарности и индиректности археолошке евиденције. То је нов начин да се каже оно што археолози добро знају – на бази истих остатака може се доћи до различитих, а подједнако добро утемељених тумачења.

Упркос наведеним ограничењима материјалност археолошке евиденције, кроз приступ евиденционог резоновања, извор је оптимизма у погледу проблема могућности научног сазнања у археологији. Уместо опредељивања између различитих нивоа бинарности (природно/друштвено, пози-

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

тивизам/постпозитивизам, опште/појединачно, истраживање вођено теоријом/подацима), овај приступ скреће пажњу на многоструке линије евиденције и одговарајуће приступе за њихово праћење, као и ситуационо промишљање науке која се не збива у идеалним околностима.

Кључне речи: филозофија археологије, историја археологије, епистемологија, пододређеност, материјалност, интердисциплинарност, археолошка евиденција

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Просторне загонетке антропоцена: Геја, планета, онтолошке мутације и могући путеви ка гео-центричном сазнању

Стефан Јанковић

Институт за социолошка истраживања
Филозофски факултет, Београд

Откако је антропоцен постао етаблиран културни топоним за оцртавање епохалне онтолошке мутације изазване антропогеним дејством на окружење, отворен је низ деликатних питања. Дестабилизација назначена антропоценом превасходно је упућена на зачетак гломазног „претумбавања” геолошких слојева. Док постоји жива дебата поводом самог зачетка ових антропогених дејстава на Земљину кору, њена сложеност експоненцијално расте када се геолошке дисторзије и низови мутација окупљени концептом антропоцене почну мислити просторно. У овом раду, наше настојање јесте да управо сагледамо концепте Геје и планете – делом као хомологне „индикаторе” ових геолошких дисторзија насталих људским дејством, али и да размотримо компликоване топологије и просторне загонетке онтолошких мутација које оба настоје да прикажу. Наиме, оба концепта се наслањају на радикалне измене онтолошких координата картезијанског система, где прогресивно стапање разноликих форми живота уклања људску супериорност. Иако оба концепта нагињу ка приказивању „глобалног” опсега ових еколошких мутација, у првом делу излагања ћемо подвући да се кључна разлика крије у разумевању и интерпретацији овог уланчаног садејства људи и не-људи. С једне стране, концепт Геје, који у последње време посебно развија Бруно Латур говори о само-регулишућем систему уз помоћ којег је планета Земља

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

неколико милијарди година уназад уопште настањива. Такво гледиште, међутим, за основну просторну загонетку има то што везивање живих бића није могуће објаснити као превласт целине над деловима нити обрнуто, него као компликовано, мрежно премошћавање које се обавља без нужног постојања механизма координације. На другој страни, концепт планете којег највише заступа историчар Дипеш Чакрабарт следи основну онтолошку замисао концепта антропоцена о испреплетаном сапостојању друштвене и природне историје. Такав планетарни фокус међутим доводи не толико до проблематизације одржавања не-људских бића у животу *per se*, већ пре до просторног распоређивања моралног терета међу људима где ће уместо испразног дискурса о „одрживости” у средиште доћи питање настањивости. Јасно је да својеврсна морална филозофија чини кичму оба концепта и назначава да антропоцен доноси и епохални обрт у поимању људске онтологије. У закључку ћемо стога подвући да оба концепта садрже не само нормативне захтеве испостављене кроз позив да се успостави извесни гео-инжењеринг у предупредивању климатских промена. Штавише, инсистираћемо да оба постављају специфичне епистемолошке захтеве који се дају читати као тежња ка гео-центричном знању где средиште чини разумевање дугих ланаца трансакција обављаних између људи и не-људи.

Кључне речи: антропоцен, простор, Геја, планета, геоцентрично знање

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

„Осми путник” и приповедање у антропоцену: еволуционизам, креационизам и псеудоархеологија у научној фантастици

Урош Матић

Аустријски археолошки институт
Аустријска академија наука

У раду је анализирана франшиза „Осми путник” (*Alien*), иницирана филмом „Осми путник” (1979) у режији Ридлија Скота, а настављена низом од три филма које су режирали Џејмс Камерон, Дејвид Финчер и Жан-Пјер Жене. Франшиза је од 2012. године обновљена филмовима у режији Ридлија Скота. Радња прва четири филма смештена је на крају антропоцена и обрађује тему хорора ванземаљског живота нудећи еволуционистички приступ развоју врста. У свету у којем је планета Земља „усрана рупа” (енг. shithole), људи тераформирају друга настањива небеска тела. Међутим, поновно активирање франшизе филмом „Прометеј” (2012) у режији Ридлија Скота мења еволуционистички наратив за креационистички и псеудоархеолошки наратив с библијским мотивима. Људи престају да буду примарни актери, а за њихово стварање и уништење заслужни су ванземаљски инжењери. Водећи се идејом Доне Харавеј да је приповедање кључно за опстанак људске и других врста на Земљи, рад указује на опасност од популаризације креационистичких и псеудоархеолошких наратива у научној фантастици, посебно у скоријим радовима Ридлија Скота („Вучје васпитање”, 2020). Одговорност за живот на Земљи и у свемиру, у одсуству доказа за супротно, имају колективно људи, а не ванземаљски Други.

Кључне речи: антропоцен, еволуционизам, креационизам, псеудоархеологија, научна фантастика, приповедање

Белешке

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Учесници

**Алексић Чеврљаковић,
Марија**

Завод за заштиту споменика
културе, Краљево
alexazunjic@gmail.com

Бабић, Сташа

Одељење за археологију,
Филозофски факултет, Београд
s.babic@eunet.rs

Балабан, Радмила

Одељење за археологију,
Филозофски факултет, Београд
radmila.balaban@f.bg.ac.rs

Вранић, Мирко

Лабораторија за
биоархеологију,
Одељење за археологију,
Филозофски факултет, Београд
mirkov4@gmail.com

Вујовић, Мирослав Б.

Одељење за археологију,
Филозофски факултет, Београд
mvujovic@f.bg.ac.rs

Гошић, Милена

Одељење за археологију,
Филозофски факултет, Београд
milena.gosic@gmail.com

Димитријевић, Весна

Одељење за археологију,
Филозофски факултет, Београд
vdimitri@f.bg.ac.rs

Ђорђевић, Маја

Републички завод за заштиту
споменика културе,
Београд
majadjordjevic13@yahoo.com

Жакула, Соња

Етнографски институт САНУ,
Београд
zakula.sonja@gmail.com

Жегарац, Александра

Лабораторија за
биоархеологију, Одељење
за археологију, Филозофски
факултет, Београд
klea064@gmail.com

Живаљевић, Ивана

Институт Биосенс, Нови Сад
ivziv81@yahoo.com

Јанковић, Марко А.

Археолошка збирка,
Филозофски факултет, Београд
marko.jankovic@f.bg.ac.rs

Јанковић, Стефан

Институт за социолошка
истраживања, Филозофски
факултет, Београд
stefan.jankovic@f.bg.ac.rs

**Кречковић Гавриловић,
Марија**

Лабораторија за биоархеологију,
Одељење за археологију,
Филозофски факултет, Београд
marija.kreckovic@gmail.com

Кузмановић, Зорица

Одељење за археологију,
Филозофски факултет, Београд
zoricakuzmanovic@gmail.com

Матић, Урош

Аустријски археолошки институт,
Аустријска академија наука
uros.matic@oeaw.ac.at

Милосављевић, Моника

Одељење за археологију,
Филозофски факултет, Београд
monika.milosavljevic@gmail.com

Михаиловић, Душан

Одељење за археологију,
Филозофски факултет, Београд
dmihailo4@gmail.com

Михајловић, Владимир Д.

Одсек за историју,
Филозофски факултет, Нови Сад
v.mihajlovic@ff.uns.ac.rs

Ћосић, Наталија

Одељење за археологију,
Филозофски факултет, Београд
natalija.cosic@gmail.com